

TÖRTÉNETI FORRÁSOK

IPU, A FŐRANGÚ INTELMEI

BEVEZETÉS

Az egyiptomi történelemmel foglalkozó kutatók számára a társadalmi fejlődés vizsgálata szempontjából különösen értékes forrást jelent az Ipu, a Főrangú intelmeit¹ tartalmazó leideni papirusz. A nyelvészek és történészek többségének véleménye szerint a szöveg egy óbirodalom végén² lezajlott népi mozgalom leírását tartalmazza.

Az óbirodalom tulajdonképpeni kialakulását Doser fáraó (III. dinasztia) korára tehetjük. Az általa létrehozott rendszer a IV. dinasztia, s különösen Cheops alatt élte virágkorát. A «Nagy Isten» címet viselő uralkodó az egész népet mozgósíthatta piramisának építésére. A korabeli vallás szerint az ember földi életén kívül a túlvilági sorsa is a király kezében volt. Az örök életet csak azok nyerhették el, akiket az uralkodó serral, masztabával ajándékozott meg. Az egyéniség teljes elnyomása, a legszélsőségesebb zsarnokság jellemezte ezt a korszakot.

¹ A nevet egyiptomi nyelven *Ipu-wer*-nek, vagy *Ipu-ser*-nek ejthették. Értelmezését *J. Spiegel*: Soziale und weltanschauliche Reformbewegungen im alten Ägypten. Heidelberg 1950 p. 41 állapította meg. A papirusz teljes szövegét korszerűen *A. H. Gardiner* publikálta. (The Admonitions of an Egyptian Sage. Leipzig 1909.)

A forradalmi korszak eseményeiről más írásos források is (pl. *Merikarêc Intelmek*, *Noferrehu Intelmei* stb.) említést tesznek, illetőleg azok egy részét ismertetik, ezekkel azonban most részletesen nem foglalkozhatunk.

² A mű korának meghatározása nem teljesen biztos, a filológiai és régészeti érvek többsége azonban arra mutat, hogy az első átmeneti korról (Kb. i. e. 2200—2000) kell kapcsolatba hozni. *Gardiner*, aki a datálás kérdését nyitva hagyta (i. m. p. 18) hangsúlyozza a szöveg nyelvének középbiradalmi jellegét (i. m. p. 3). Az első átmeneti kor idején is ez volt használatban! s megállapítja, hogy egyes részek *Amenemhét Intelmeivel* és az *Életúnt beszélgetése lelkével* címen ismert költeménnyel mutatnak rokonságot. (Az előbbi a középbiradalom elejére, az utóbbi az első átmeneti kor idejére datálható.) *A Merikarêc Intelmek* szintén közel állnak szövegünkhöz. *A. Erman* (Die Literatur der Ägypter. Leipzig 1923 p. 130 kk rámutat arra, hogy óbirodalom végén lezajlott események leírásáról van szó.

Spiegel i. m. határozottan az első átmeneti korra datálja a művet. Ezt az álláspontot képviseli *Dobrovits Aladár* is. *Oriens Antiquus* 1 [1945] 54 k 86 j.; *Acta Ant. Hung.* 3 [1955] 14, 20 j.). Ld. még *A. Moret*: L'accession de la plébe égyptienne aux droits religieux et politiques sous le Moyen Empire. (Recueil d'études égyptologiques á la mémoire de Jean—François Champollion . . . 1922) p. 331 kk. *H. Junker* is az első átmeneti kor mellett foglalt állást. (*H. Junker—L. Delaporte*: Die Völker des antiken Orients. Freiburg 1933. 77.) Az ásátók megállapították, hogy a memphisi temetőben ebben az időben rombolások történtek.

Az egyik legkomolyabb ellenérv, mely ezzel a datálással szemben felhozható, a szövegben említett idegen bevándorlás, mely a hyxos uralommal hozható összefüggésbe, bár kétségtelen az, hogy ázsiai betörések az első átmeneti kor idején is voltak. Erről a *Merikarêc Intelmek* is említést tesznek. (*Erman*: id. m. 115 k.) Mindezen, s egyéb érvek alapján — véleményünk szerint — az előbb említett kutatók megállapítása elfogadhatóbbnak látszik azokénál, akik (pl. *W. Czermak*: Über den Seth der Hyksoszeit. Mélanges Maspero I. Mémoires de l'Institut Français d'archéologie orientale LXVI. Le Caire 1938. 722 kk, *V. Avgyijev*: Az ókori kelet története. Bp. 1951. 124 kk vö. a kritikát ui. 399 stb.) szerint a szöveg középbiradalom végén történt eseményeket beszél el.

A «milliók egy miatt» rendszere azonban nem lehetett tartós, s már Chefrén alatt megkezdődött a királyi hatalom fokozatos hanyatlása. A heliopolisi Ré^c papság hatalma erősen megnövekedett, s az uralkodóra is kiterjesztette befolyását. Chefrén a «nap fia» cím felvételével³ hivatalosan is meghódolt ennek az istenségnek.⁴

A nép elégedetlensége úgy látszik már a IV. dinasztia alatt komoly formában nyilvánkozott meg az önkényuralom ellen. Diodórosnál⁵ fennmaradt — természetesen túlzó — hagyomány szerint Cheops és Chefrén annyira félték az elnyomottak bosszújától, hogy nem is mertek piramisaikba temetkezni, nehogy holttestük a lázadók kezébe kerüljön. Hérodotos is említi az ezekkel az uralkodókkal szemben érzett gyűlöletet.⁶

A zsarnokság hanyatlása nagy mértékben meggyorsult az V. és VI. dinasztia alatt. Az V. dinasztia idején a heliopolisi papság befolyása még inkább megnövekedett. A későbbi időből származó Westcar papirusz⁷ szerint ezek a királyok magától Ré^c istentől származtak.

Unis fáraó (V. din. vége) piramisában jelennek meg először a király túlvilági életével foglalkozó *piramisszövegek*. Ámbar ezek nagy része az uralkodót még mint a másvilág urát dicsőíti, figyelmes vizsgálattal kimutatható, hogy a királyi hatalom hanyatlása már ezekben az életről látszólag teljesen távolálló szövegekben is érezette hatását. (Előfordulnak köztük például olyan részletek, melyek szerint a fáraóra a túlvilágon ítélet vár.)

A királyi ház rendelkezésére álló anyagi eszközök egyre csökkentek. Az uralkodó kénytelen volt mind több és több templom és papi igazgatás alatt álló sírváros számára kiváltságokat adni.⁸ A vidéki arisztokrácia, a kerületek kormányzói egyre nagyobb mértékben függetlenítették magukat a központi hatalomtól, s a kiskirályok szerepét kezdték játszani.

A fáraó ellen vívott harcukban a főurak az uralmuk alá tartozó terület köznépére igyekeztek támaszkodni. Sírfelirataikban a szegények jószág gondviselőjének tüntették fel magukat, s a masztabáik falait díszítő domborműveken sok esetben valószínűleg idillikus képet festettek a nép helyzetéről.⁹ Az elnyomás rideg tényét azonban semmiféle megtévesztés sem takarhatta el, s a fokozatosan darabokra hulló államgépezet már nem állhatott ellen sikeresen a forradalmi mozgalomnak. Az arisztokrácia diadal-maskodott ugyan az abszolút királyi hatalom felett, őt magát azonban rövidesen a népi mozgalom seperte el. A Manetho szerint 70 napig uralkodó és 70 királyból álló VII. dinasztia már a teljes káoszt jelzi.¹⁰

Ezt, vagy az ezután következő korszakot írják le Ipu, a Főrangú intelmei. Ipu, mint a bukott arisztokrata rendszer híve természetesen izzó gyűlölettel ír az eseményekről. Célzatosan túlhangsúlyozza a negatív kísérőjelenségeket, kénytelen azonban elismerni, hogy a forradalom egy eszményi cél érdekében folyik: az igazság megvalósításáért a földön. (Később Ehnaton reformmozgalmának is ez volt az egyik fő jelszava.)

Stiliztikailag a mű magas művészi színvonalon áll. A zűrzavar szemléletes leírása elsősorban a hallgató és az olvasó érzelmeire igyekszik hatni. Hosszabb összetett mondatot alig találunk a szövegben. A szaggatott, gyakran nyilván készakarva összefüggéstelen felkiáltások jól mutatják a szerző zaklatott lelkiállapotát. A gyűlölködő vádaskodásokba néha keserű, maró gúny vegyül, vagy egy-egy fohászkodás szakítja meg a borzalmak leírását. A sötét drámai hangulat csak akkor enyhül meg hirtelen, mikor az író az elmúlt idők állapotairól beszél, s a régi rendszer visszaállítására biztatja olvasóját.

³ H. Kees: Totenglauben und Jenseitsvorstellungen der alten Ägypter.² Berlin 1956. 29, u. a.: Der Götterglaube im alten Ägypten.² Berlin 1956. 250; Ed. Meyer: Geschichte des Altertums. I. 2³ § 250.

⁴ A napkultusz már korábban is megvolt az egyiptomi vallásban, döntő szerepet azonban nem játszott. Lehet, hogy a Cheops piramis mellett újabban előkerült hajók a napbárkát akarják ábrázolni, valószínűbb azonban, hogy a túlvilági folyón való átkelés számára készítették őket a sírhoz.

⁵ I. 64.

⁶ II. 128.

⁷ Publikációja: Erman: Die Märchen des Papyrus Westcar. I—II. Berlin 1890.

⁸ R. Weill: Les decrets royaux de l'ancien empire égyptien. Paris 1912; K. Sethe: Urkunden des Alten Reichs. Leipzig 1933 passim.

⁹ Dobrovits: Acta Ant. Hung. 3 (1955) 17 sk.

¹⁰ Az első átmeneti kor történetére ld. H. Stock: Die erste Zwischenzeit Ägyptens. Studia Aegyptiaca II.) Roma 1949.

A kézirat sajnos rendkívül töredékes, eleje és a vége hiányzik. Ennek következtében nem lehet biztosan megállapítani, hogy kihez beszél a szerző. Véleményünk szerint talán Spiegel feltevése látszik még a legvalószínűbbnek, mely szerint Ipu a forradalmárok által trónraemelt uralkodóhoz¹¹ szól, s őt próbálja a borzalmak ismertetésével a rend helyreállítására bírni. A sok szövegromlás és lacuna következtében a fordítás rendkívül nehéz, néha szinte lehetetlen. A következőkben a teljesen érthetetlen és az erősen kétes szakaszok, s töredék mondatok elhagyásával a lényeges részeket közöljük. Az eredeti szöveg és a jellegzetes egyiptomi kifejezések lehető legpontosabb visszaadására törekszünk, természetesen a közérthetőség és a magyarosság határain belül. Az értelmi betoldásokat kerek ( ) zárójelek mutatják. A szövegromlások következtében szükségessé vált jel- és szópótlásokat, valamint javításokat tört (< >), a papirusz töredékes állapotából származó hiányok kiegészítését pedig szögletes [ ] zárójelekkel jelöljük. A három pont a különböző terjedelmű kihagyásokat jelzi.

FORDÍTÁS

I

A mű fennmaradt részének első szakaszában a szerző a mondatkezdő «bizony» szócska időnkénti megismétlésével tagolja a zúrzavar leírását. A szegények meggazdagodása és az arisztokrácia elszegényedése kétségbeeséssel tölti el. A társadalom struktúrájának megváltozása szerinte teljes anarchiához és belső harcokhoz vezetett. Az idegenek beözönlése még inkább súlyosbította a helyzetet.

(1,1)... „Az ajtón [állók] így szólnak: Menjünk, fosztogassunk... (1,3)... A madárászok csatasorba állnak...1,4...A mocsár [lakók?] pajzsokat viselnek...(1,5)... Az ember úgy tekint fiára, mint ellenségére... (1,7... Ezeket (?) határozoták el számotokra Horus idejében...(1,8)... A jellemes ember szomorúan járkál azok miatt, amik az országban történnek... (1,9)... A pusztalakók (pedig) emberekké (egyiptomiakká) lettek mindenütt.

Bizony az arc sápadt...(1,10)... Az elődök megjósolták...(2,1)... Az ország bandákkal van tele... Az ember pajzsával megy ki szántani...

(2,2) Bizony az [arc] sápadt. Az íjász fel van szerelve... Jogtalanság mindenütt! Nincsen tegnapi ember...

(2,3)... Bizony a Nilus kiárad, (de) nem szántanak neki. Minden ember így szól: „nem tudjuk, mi fog történni az országban.»

(2,4) Bizony, az asszonyok meddők, nincsen fogamzás. Hnum¹² nem teremt az ország állapota miatt.

Bizony a szegények pompás dolgok birokosai lettek. Aki (2,5) szandált sem készített magának, (most) készletek tulajdonosa.

Bizony, (hü?) szolgálák szíve szomorú.¹³ A főrangúak nem csatlakoznak uj[jongó] embere[i]khez.

Bizony a [szív] erőszakos. Szenvedés (v. járvány) (2,6) van az országban, s vér mindenütt. Nem <hiányzik> a halál, s a mumiapólya beszél, mielőtt közelednének hozzá.¹⁴

Bizony, sok halottat a folyóba temetnek. Az áradat (2,7) (lett) a sír; a balzsamozó (pedig) csarnok olyan lett, mint az áradat.

¹¹ Erman: id. m. 131 szerint a szerző az öreg II. Phiops fáraóhoz beszél, s az események egy részét talán csak mint jövendölést mondja el (u. i. p. 140). Ezt azért nem tartjuk valószínűnek, mivel a szövegből úgy tűnik, hogy a forradalom már megdőntötte a régi uralkodóházat. (Spiegel: i. m. p. 20.)

¹² Kosfejű istenség, aki az egyiptomi mitológia szerint fazekaskorongon teremti az embert.

¹³ A «hü» szolgálák szomorúak, a többiek örülnek.

¹⁴ Talán hivatgatja magához az élőket? A pontos értelem nem állapítható meg.

Bizony, az előkelők panaszkodásban vannak. A szegények örvendeznek. Minden város így szól: «nosza, úzzük el az erőseket (2,8) közülünk!»

Bizony, az emberek olyanok, mint a fekete ibiszek.¹⁵ Piszok van az országban. Nincs, bizony, olyan, akinek fehér a ru(hája) ebben az időben.

Bizony, az ország megfordul, mint a fazekaskorong teszi. (2,9) A rabló készletek ura (lett)...

(2,10) Bizony, a folyó olyan, mintha vérré vált volna. Mikor isznak belőle, visszariadnak az emberektől¹⁶, (hiszen) vízre szomjaznak.

Bizony, a kapuk, az oszlopok és a falak elégték. (2,11) A királyi palota (élet, üdv, egészség) építménye(?) (azonban) maradjon meg, és legyen szilárd.

Bizony, a Dél hajója recseg. A városokat szétrombolják. Felső-Egyiptom üres (v. száraz) [puszta]ság[gá] lett.

(2,12) Bizony, a krokodilus[ok] jóllaknak(?) azzal, amit visznek nekik. Az emberek önként mennek hozzájuk...

(2,13)... Bizony, az emberek kevesen vannak, s aki a testvérét a földbe teszi, (2,14) (olyan) van mindenütt...¹⁷

Bizony, az [előkelő?] férfi fiát... a[li]g ismerik meg. Úrnőjének a szülötte szolgánője fiává lett.¹⁸

(3,1) [Bi]zony, a Vörös Föld (sivatag) van az országban. A kerületeket szétdúlják. Egy külső idegen nép jött be Egyiptomba...(3,2)... Nincsenek, bizony, emberek (egyiptomiak) seholsem.

Bizony, arany, lapis lazuli, ezüst, malachit, karnalin, bronz, *ibhtj* -kő... (3,3) van a szolgánők nyakába [fű]zve. Az <előkelő hölgyek>?¹⁹ szerte az országban (bolyonganak??), s a házak úrnői így szólnak: Ó, bárcsak lenne mit ennünk!

Bizony, ... (3,4)... az előkelő hölgyek... a testük szájalmas a régi rongyok miatt. A szívük fáj a köszöntések alkalmával.²⁰

(3,5) Bi[zo]ny az ébenfa ládákat feltörik. A pompás akácfát ágyakká (?) darabolják...

(3,6) Bizony, a [piramisok?] építői földművesekké (?) [let]tek. Akik az isten hajójában²¹ voltak, azokat igába (?) fogták...

Bizony, nem hajóznak (3,7) [Byb]losba²² manapság. Mit tegyünk múmiáink cédrusfájáért? A papokat ezek termékeivel temették. Azok olajával balzsamozták be (3,8) az [előkelő]ket (egészen) Kréta szigetéig.²³ (Most) nem jönnek. Hiányzik az arany... (3,9) A királyi palota, (élet üdv, egészség) ...ja ki van ürítve. Milyen nagy dolog (most)²⁴, hogy az oázislakók jönnek az ünnepi gyékényeikkel(?),... a friss növényekkel...

¹⁵ Plegadis falcinellus. (Keimer: Annales du Service. 30 p. 20 R.)

¹⁶ A vízben úszó holttestekre céloz.

¹⁷ A zavargások következtében igen sok a haláleset.

¹⁸ Az úri gyermekek szolgasorba jutottak.

¹⁹ Az erős szövegromlás miatt nem állapítható meg a biztos értelem.

²⁰ Szégyellik magukat, mikor régi ismerősökkel találkoznak.

²¹ Talán a király kereskedelmi hajóit jelenti. (Vö. Spiegel: i. m. 81 Ann. 23.)

²² Byblos városával Egyiptom az archaikus kor óta élénk kereskedelmi kapcsolatok tartott fenn.

²³ A híres hagia—triai szarkofágon látható múmiaszerű ábrázolás is arra mutat, hogy Kréta szigetén ismerték a balzsamozást.

²⁴ A szerző maró gúnnyal állapítja meg, hogy miután a művelt országokkal való kereskedelem megszűnt, most már az is nagy dolog, ha barbár sivataglakók hoznak valamilyen árut.

(3,10) Bizony, Elephantine, Thinis, s a felsőegyiptomi [szent]ély nem adózik (3,11) a [láza]dás miatt. Hiányzik a . . . . ., faszén, *irtjw, m^c.w* fa, *nw.t* fa, *št.w* fa a kézművesek munkájához. . .

(3,12) Mire való a kincstár az adói nélkül? A király szíve azonban (már azzal is) boldog, hogy az igazság jön hozzá.

(3,13) (Közben pedig) minden pusztá (így szól): ez a mi vizünk, szerencsések vagyunk!²⁵ Mit teszünk ez ellen? Úton (vagyunk) a pusztulás felé. Bizony, a nevetés megszűnik (3,14) [Nem] gyakorolják. Gyász az, ami az országban van vegyülve panasszal.

Bizony. . . (4,1) akik emberek (egyiptomiak) voltak, másokká (idege-nekké) <lettek,> kidobva az utcára.

Bizony, mindenkinek a haja [kihullik]²⁶ Nem különböztetik meg a férfi fiát attól, akinek nincsen ez. (törvényes apja?) . . .

Bizony (4,2) . . . Nincs vége a zajongás[nak.]

Bizony, az öreg és a gyermek <így szól>: «meghalni szeretnék!» A kicsi gyermekek 4,3 így sólnak: «(bár) ne adta volna ő, hogy éljek!»

Bizony, a főrangúak szülötteit a falakhoz vágják. A kívánt gyermekeket kiteszik a pusztába.

(4,4) Bizony, akik a balzsamozó csarnokban voltak, (azokat) a pusztába teszik, a balzsamozók titkait rá hajítják.²⁷

(4,5) Bizony, tönkrement az, amit tegnap látni lehetett. Az ország gyengeségben van, mint a kitépett len.

Bizony, (4,6) az egész mocsár (Deltavidék) nincs elrejtve. Alsó-Egyiptom belseje kitaposott út lett. Mi az, (4,7) amit az ember tenni fog . . . Azt beszél-lik, s mondják: «átok a titkos helyekre!» Íme az (ti. a Delta) éppenúgy azoknak a kezében (is) van, akik nem ismerik azt, mint akik ismerik (4,8) azt.²⁸ A sivataglakók (most) járatosak a mocsári (deltai) foglalkozásokban.

Bizony, a polgártársakat (most) malomkövekhez tették. Azokat, akik finom (4,9) vászonba vannak öltözve, ütlegelik . . . vel. Akik nem lát[ták] a napvilágot, (most) előjönnek akadálytalanul.²⁹ Akik (4,10) férjük ágyában voltak, nosza aludjanak bőrtömlőn.³⁰ . . . Beszélek, bár nehezebb ez nekem a tömjénes mozsárnál . . . (4,12) . . . Előkelő hölgyek (úgy) szomorkodnak (v. szenvednek), mint a szolganók. Az <énekesnők> a kamrákban, a szövő-műhelyek belsejében szomorúan énekelnek (4,13) Meretnek.³¹

Bizony, minden szolganó szájaskodik. (Mikor) (4,14) úrnőjük beszél, terhes az a szolgálknak.

Bizony, a (f)ák ki vannak vágva, az ágak csupaszok . . .

(5,1) . . . Az emberek ezt mondják, mikor hallják: «a legtöbb gyermek-nek hiányzik a kalács.» . . .

²⁵ Keserű ironia! A kincstár üres, a királyt azonban ez nem érdekli, ő csak az «igazsággal» törődik. A barbárok közben örülnek az Egyiptomban uralkodó zűrzavar-nak, és szabad zsákmánynak tekintik az országot.

²⁶ Az áruhiány következtében a hajápolás is lehetetlen.

²⁷ A balzsamozók titkai: múmiatekercek, amulettek, koporsó stb.

²⁸ A mocsaras Delta vidéket eddig csak az egyiptomiak ismerték, most már a barbárok is kitaposott útnak tekintik.

²⁹ Nyilván a legszegényebbekre céloz, akik eddig nem is mertek mutatkozni mások előtt.

³⁰ A bőrtömlő kényelmetlenebb alvóhely az ágnál. A mondatnak természete-sen gúnyos értelme van.

³¹ A zene istennője. A *Klasens* szerint (A magical Statue Base [OMRO 33. 1952] p.68) a determinativum alapján itt inkább a szövés istennőjére kell gondolni.

(5,2) ... Bizony, a főrangúak kínlódva éheznek. A szolgálakat szolgálják(?) ...

(5,3) ... Bizony, a heveskedő így szól: «ha ... tudnám, hol az Isten, áldoznék neki.»

Bizony, (bár) (5,4) névlegesen [ig]az[ság] van az országban,³² bűn az, amit elkövetnek, miközben róla (ti. az igazságról) hazudoznak ... (5,5) ... Bizony minden barom szíve sír. A nyájak gyászban vannak az ország állapota miatt.

(5,6) Bizony, a főrangúak szülőtteit a falakhoz vágják. A kívánt gyermekeket kiteszik a pusztába.³³ Hnum gyászol (5,7) (hiábavaló) fáradozása miatt.³⁴ ...

(5,10) ... Az ember megöli anyjától való testvérét ...

(5,11) ... Bizony, az utakat ... útvonalakat(?) őrzik. (ti. a rablók) A bokrokba ülnek, amíg jön egy esti vándor (5,12), hogy elvegyék a terhét, elragadják, ami rajta van. Megízleli a botverést, s megölik jogtalanul.

Bizony, (5,13) elpusztult az, amit tegnap (még) látni lehetett. Az ország gyengeségben van, mint a kitepelt len.³⁵

(5,14) ... Ó, bárcsak vége lenne már az embereknek! Ne lenne fogamzás, ne lenne (6,1) szülés! Csenedesedne el az ország a zajongástól, s ne lenne zűrzavar.³⁶ v, ne lennének zavargók.)

Bizony, növényekkel [táplálkoznak,] s vízzel nyelik le. Nem (6,2) találni növénymagot a madarak <számára.> Elragadják a ...-t a disznó szájától, s nem szólnak így, (mint régen): «jobb neked ez, mint nekem» (6,3) — az éhség miatt.³⁷

Bizony az árpa elpusztul minden oldalon. (Az ember) meg van fosztva a ruháktól, a *hšj.t* illatszertől, az olajoktól. Mindenki (6,4) így szól: «nincsen». A raktár üres, az őrzője földre van terítve.

Kellemes és nagyszerű volna a szívemnek, ha teljesen készen lennék. (6,5) Ó, bár befejezhetném (?) beszédemet ebben a pillanatban. Ez megmentene attól a szenvedéstől, ami vele jár.

Bizony, a pompás bíróság (6,6) iratait elhurcolták. A volt (?) titkok helyét felfedték.

Bizony, a varázslatokat felfedték, a *šm.w* és a *šhn.w* (ráolvasás) (6,7) szellemi zűrzavart okoznak, mivel emlékeznek rájuk (v. gondolkodnak róluk) az emberek.³⁸

Bizony, a (hivatali) csarnokok (levéltárak) nyitva vannak. Összeírásíveiket elvitték.³⁹ A szolgarendű emberek (ezért) 6,8 szolgarendűek urává lettek.

³² A forradalom tehát az *igazság* megvalósításáért folyt. Nyilván a teljes egyenlőséget kell értenünk ez alatt.

³³ A szerző itt önmagát ismétli. Nyilván a gyermekek meggyilkolását tartja a legszörnyűbb gonosztettnek.

³⁴ Ld. 12. jegyzet.

³⁵ Ismétlés.

³⁶ Az első rész sötét hangulata itt éri el a mélypontot. A szerző végső elkeseredésében az egész emberiség pusztulását kívánja.

³⁷ A végső nyomorba jutott emberek már a madarak és a disznók eledelét is megeszik.

³⁸ Az óbirodalom korában a mágikus szövegek birtoklása szinte kizárólag az uralkodó privilégiuma volt. Az első átmeneti kortól kezdve bárki felhasználhatta őket. Ez a vallás teljes demokratizálását jelentette.

³⁹ Nyilván így akart a nép megszabadulni az adóktól.

Bizony, ... a [hivatalnokokat (?)] megölik, irataikat elviszik. Ó, de rossz nekem a nyomorúság miatt egy ilyen (korban)!

Bizony (6,9) a zsákírnokok⁴⁰ (?) iratait eldobták. Egyiptom élelmiszere «bemegek, és hozok nekem»⁴¹ lett.

Bizony, (6,10) a bíróság törvényeit kidobták. (?) Bizony, rajtuk járkálnak a sikátorokban, a «nyomorult»⁴² felszakítja azokat (6,11) az utcákon.

Bizony a «nyomorult» az isteni kilencség állapotába jutott.⁴³ A Harmincak Bíróságának⁴⁴ azt a lényegét felfedték.

(6,12) Bizony, a nagy bíróság «gyere ki, hogy ő bejőjön»⁴⁵ lett. A «nyomorult» megy-jön a «nagy paloták»-ban.

Bizony, (6,13) a főrangúak szülöttei ki vannak dobva az utcára. Az okos azt mondja: «igen», az ostoba azt mondja: «nem». Aki nem ismeri, (6,14) az előtt szép.⁴⁶

II

A második részben a szerző az egyes szakaszokat az «íme» szócskával kezdi. Szemléletesen írja le a királyi hatalom összeomlását. Az arisztokrácia korábban éles harcot folytatott a központi hatalom ellen, a nagy népmozgalom idején azonban nyilván ennek bizonyos fokú megerősítése volt a célja.

A fejezet más részeiben Ipu részletesen ecseteli a társadalmi változásokat, és maró gúnnyal beszél a szegények meggazdagodásáról.

(7,1) Íme, magasodjék a láng felfelé, s (törjön) tüze az ország ellenségei ellen.⁴⁷

Íme, (olyan) dolgokat tesznek, amelyenek sohasem történtek. A nyomorultak elhurcolták (7,2) a királyt.⁴⁸

Íme, akit sólyomként⁴⁹ temettek el, (most) ravatalon van. Amit a piramis rejtett, üressé lesz.⁵⁰

Íme, (7,3) néhány törvényt nem ismerő ember azon van, hogy megfossa az országot a királyságtól.⁵¹

Íme, azon vannak, hogy fellázadjanak az ureus kígyó,⁵² Rê° [védője] ellen, aki elégedetté teszi (7,4) a két országot.⁵³

Íme, az ország titkát, melynek határai nem ismeretesek, felfedték. A székhely összeomlott (egy) óra alatt...

⁴⁰ A beszolgáltatással kapcsolatos adatokat a zsákírnokok jegyezték fel. A szöveg értelmezése sajnos bizonytalan. Lehetséges, hogy gyékényeken ülő (ítélkező?) írkokról van szó.

⁴¹ Jellegzetes egyiptomi kifejezés: Értelme: közprédává lett.

⁴² Egyiptomiul *huru*. Úgy tűnik, hogy a köznépnek ez a rétege volt a forradalom vezetője. A társadalomban elfoglalt helyzete nem teljesen tisztázott.

⁴³ A szegények olyan jól élnek, mint az istenek.

⁴⁴ Ősi egyiptomi törvénytörvény. Nem tudhatjuk, milyen «lényeg»-ről van szó.

⁴⁵ Értelme: átjáróház lett.

⁴⁶ Ipu szerint tehát az «okosok» látszólag helyeslik az eseményeket, és mindenre igent mondanak. «Az okos» kezdetű mondat egyébként szószerint megtalálható *Amenem-hét intelmeiben* is (3, 6).

⁴⁷ Képletes felszólítás az uralkodóhoz: vessen véget az anarchiának.

⁴⁸ Talán a VI. dinasztia megdöntésére utal.

⁴⁹ A sólyom a királyi hatalom jelképe.

⁵⁰ A királyok sírkamráit kifosztják.

⁵¹ A népmozgalom már a királyság intézményét is veszélyezteti.

⁵² A királyi hatalom egyik jelképe.

⁵³ Felső- és Alsó-Egyiptomot.

(7,5) ... Íme, a *Krh.t* kígyót⁵⁴ elhurcolták a barlangjából. (7,6) A felső- és alsó-egyiptomi királyok titkait felfedték.

Íme, a székváros fél a szükség miatt. A <jogar> ura zúrnavart idéz fel, s nincs ellenállás.⁵⁵

(7,7) Íme, az ország ... tele bandákkal. A vitéznek a gyáva elragadja a [vagyon]át.

Íme, ... (7,8) Aki szarkofágot sem csinált magának, az (most) sír tulajdonosa.

Íme, a pompás balzsamozó csarnok tulajdonosait a pusztába dobták. Aki koporsót sem csinált magának, az (most) a «két ezüstház» (kincstár) <ura.>

(7,9) Íme, ezek történtek az emberek <ellen?> Aki kamrát sem épített magának, az (most) kerítés (?) (v. palota) tulajdonosa.

Íme, az ország hivatalnokait üldözik az országban ... elúzik (7,10) a királyság házaiból.

Íme, az előkelő hölgyek börtömlőn (feküsznek), a főrangúak kényszer-munka házakban (vannak). Aki (még) kerítésen (?) sem aludt, (most) ágy tulajdonosa.

Íme, a vagyon tulajdonosa (7,11) szomjasan alszik (el). Aki a falatjait (?) koldulta magának, az (most) *šhr.w* ital (erős sör?) tulajdonosa.

Íme, a ruhák tulajdonosai régi rongyokban vannak. Aki nem (is) (7,12) szőtt magának, az (most) finom vászon tulajdonosa.

Íme, aki csónakot sem ácsolt magának, (most) <hajó> tulajdonosa. A (rég) gazdája nézi őket, de (a hajó) nem az övé már.

(7,13) Íme, akinek nem volt árnyéka,⁵⁶ (most) árnyék tulajdonosa. Az árnyékok (rég) gazdái a szélviharok fergetégében vannak.

Íme, aki nem ismerte a *d'd'.t* hárfát sem, az most *bn.t* hárfá tulajdonosa. (7,14) Aki nem (is) énekelt magának, az (most) Meretet⁵⁷ dicsőíti.

Íme, akik bronz étel asztalok tulajdonosai voltak, (azoknak?) egyetlen edényt sem díszítenek fel⁵⁸ ebből.

Íme, aki (8,1) a nyomor miatt özvegyen aludt, (most) <előkelő hölgyeket> (?) talál ...

Íme, akinek nem volt vagyona, (most) halmazok tulajdonosa (gazdag ember). (8,2) A főrangú dicséri őt.

Íme, az ország szegényei gazdaggá lettek, a vagyonok <tulajdonosa> nincstelenné.

(8,3) Íme, ... szolgálók uraivá lettek;. Aki küldönc volt, az (most) mást küld.

Íme, akinek kenyere sem volt, most raktár tulajdonosa. A csüre (8,4) (azonban) másnak a vagyonával van ellátva.

Íme, a kopasz, akinek nem volt olaja,⁵⁹ kellemes (édes) mirrhával (töltött) korsók tulajdonosa lett.

⁵⁴ Ld. az 52. jegyzetet.

⁵⁵ Újabb szemrehányás a király (jogar ura) felé: gyengeségével maga idézi fel a káoszt.

⁵⁶ A forró klímájú Egyiptomban az árnyékos helyeket különösen nagyra értékelték. A jobbmódúak szerettek a kifésztett vitorlák árnyékában pihenni. Ipu valószínűleg erre a szokásra utal.

⁵⁷ Ld. 31. jegyzet első mondatát.

⁵⁸ Lakomák alkalmával a korsókat virágokkal díszítették fel.

⁵⁹ A hajolajra gondol.

(8,5) Íme, akinek < p > d s ládája sem volt, az most ; t p láda tulajdonosa.

Amelyik nő a vízben nézte az arcát, az (most) tükör tulajdonosa.

Íme, (akkor) boldog az ember, mikor (8,6) az ennivalóját eszi. Fogyaszd el a vagyonodat vidáman, ne tartsd vissza magad! Az a hasznos az embernek, ha az ennivalóját eszi.⁶⁰ Elrendeli (?) az Isten azt annak, (8,7) aki dicséri őt.

< Íme, > aki nem (is) < isme > rte Istenét, (most) áldozatot mutat be neki — másnak a tömjénéből . . .

[Ím]e, (8,8) az előkelő hölgyek, a nagyasszonyok, a pompás dolgok tulajdonosa < i > gyermekeiket ágyakba adják. (prostituálják) . . .

(8,9) . . . Íme, a hivatalnokok szülöttei rongy[ok]ban vannak . . .

(8,11) . . . Íme, aki nem (is) ölt magának, az (most) w n d w marhákat öl . . .

(8,12) . . . Íme, a mészárosok r ; libákat vágnak le, amelyeket az istenek < nek > adnak a marhák helyett . . .⁶¹

(8,13) . . . Íme, az előkelő hölgyek (?) menekülnek . . . (8,14) [gyermek]eiket (?) eldobják a halálfélelem miatt.

Íme, az ország előkelői futnak . . .

Íme, (9,1) az ágyak tulajdonosai a földön (feküsznek). Aki mocsokban aludt, (most) bőrpárnát töm ki magának . . .

Íme, az előkelő hölgyek kiéheznek: A mészárosok (közben) jóllaknak azzal, amit (9,2) elkészítettek.⁶²

Íme, egy hivatal sincs a helyén. (olyanok), mint a tévelygő nyáj pásztor nélkül.

Íme, a marhák kóborolnak. Nincs, aki gondoskodnék (9,3) róluk. Minden ember visz magának, s billogozza a (saját) nevével.

Íme, az embert megölik a testvére mellett . . .

Íme, (9,4) akinek nem volt igája, most nyáj tulajdonosa. Aki szántó marhákat sem talált, (most) gulya tulajdonosa.

Íme, akinek nem volt vetőmagja sem, (most) magtárak tulajdonosa. (9,5) Aki kölesön gabonát vitt magának, most maga adja ki azt. (ti. a kölcsönt.)

Akinek szomszédai sem voltak, (most) cselédek ura. Aki < főrangú > volt, (most) maga vállal megbízatást.

Íme, az ország hatalmasai(nak??) nem (9,6) jelentik a nép állapotát. Az ország pusztulóban van. Íme, egyetlen kézműves sem dolgozik. Az elleneségek megfosztják az országot a művészetétől . . .

(10,2) . . . Elrontják a szolgálak azt, ami miatt elküldték őket uraik megbízásában. Nincsen félelmük . . .

(10,3) . . . Alsó-Egyiptom sír. A királyi csűr «bemegyek és hoznak nekem»⁶³ lett. (10,4) mindenki számára. Az egész királyi palota (élet, üdv, egészség) nélkülözi az adóit, (holott) az övé az árpa, a búza, a madarak, a halak, övé a fehér vászon, a finom p ; k · t vászon, az ércek (10,5) az olaj, övé a gyékény és a szőnyeg . . . a hordszék és minden hasznos adó . . .

⁶⁰ Ipu korának hédonista filozófiáját ismerteti.

⁶¹ Az úrgazdagok fukarságára céloz.

⁶² A mészárosok saját maguk eszik meg az állatokat eladás helyett.

⁶³ Ld. a 41. jegyzetet.

III

Ipu a következőkben a forradalmárok megsemmisítését követeli, majd a vallásos kötelességek betartására figyezteti hallgatóját. Ennek ellenére később zúgolódva fordul a napisten ellen, aki megengedi ezt a sok szörnységet.

(10,6) ... «Semmisítsétek meg annak a pompás fővárosnak — melynek kiváló hivatalnoka[i] vannak — az ellenségeit. (10,7) ... Megy bizony a város előljárója, s nincsenek rendőrei ...

(10,8) ... [Semmisítsétek meg] annak a pompás fővárosnak — melynek sok törvénye van — [az ellenségeit.]

(10,11) ... [Semmisítsétek meg] annak a pompás fővárosnak — melynek sok a hivatalterme — [az ellenségeit.]

(10,13) ... Gondoljatok ... (11,1) a füstölésre a tömjénnel, s a víz-áldozatra a korsóból reggel.

Gondoljatok a kövér *r* libák, a *trp* libák (11,2) és a *s.t* libák (hozására,) s az isteni áldozatok felajánlására az istenek számára.

Gondoljatok a nátron rágására,⁶⁴ s arra, mikor az ember elkészíti a fehér kenyeret a fej benedvesítésének napján.⁶⁵

(11,3) Gondoljatok a zászlórudak felállítására, a sztélé kivésésére, (s arra, hogyan) tisztítja meg a pap a templomokat. (Gondoljatok arra, mikor) az isten háza ki van meszelve, mint a tej, (11,4) megédesítik a horizont⁶⁶ illatát, s állandóvá teszik a kenyér(áldozatokat).

Gondoljatok az előírások betartására, a napok beosztására ... (11,6) ... Gondoljatok a marhák leölésére ...

Gondoljatok ... A *r* libák tűzre tételére ...

(11,12) ... Íme, minek akart (11,13) Ő⁶⁷ teremte⟨ni⟩ a félenket nem különböztetve meg az erőszakos szívűtől. Csak jönne, s hozna enyhülést a forróságba! (12,1) Azt mondják, mindenki pásztora Ő, s nincs gonoszság a szívében. (Ha) a nyája megfogyatkozik, azzal tölti a napot, hogy gondoskodják róla. (12,2) ... Ő, bár felismerte volna a jellemüket az első nemzedékben, hogy lesújtotta volna gonoszsgot, kinyújtotta volna a karját, és megsemmisítette volna (12,3) a magjukat és örökségüket.⁶⁸ Szülni vágyakoznak, (bár) szenvedés keletkezik és nyomorúság minden oldalon. Így van az, s nem (12,4) távozik el (ti. a szenvedés), míg az istenek köztük vannak.⁶⁹ (12,5) ... Nincsen kormányos az ő órájukban. Hol van Ő ma? Talán alszik Ő? Íme, (12,6) nem látni a hatalmát.⁷⁰

⁶⁴ A száj illatosítására szolgált.

⁶⁵ A mondat értelme nem világos.

⁶⁶ A «horizont» a templom gyakori megjelölése.

⁶⁷ *Spiegel* elgondolását (i. m. p. 33), mely szerint a következőkben a forradalmárok által trónremelt uralkodóról van szó, nem fogadhatjuk el. *J. v. Beckerath* véleményéhez kell csatlakoznunk, aki *Spiegel* könyvéről írt kritikájában (OLZ 49 [1954] 212) a régi kutatás nyomdokain haladva megállapítja, hogy a szerző itt a nap istenről beszél. Ez a rész egyébként erősen emlékeztet a *Merikaré^c intelmek* 130 kk soraira. (*Erman*: id. m. 118 sk.)

⁶⁸ Arra a mítoszra céloz, mely szerint a napisten az ősidőkben el akarta pusztítani az emberiséget, később azonban mégis megkegyelmezett nekik.

⁶⁹ Ti. az emberek között; tehát a világ végéig.

⁷⁰ Hasonló gondolat található a *Merikaré^c intelmek* 124. sorában. (*Erman*: i. m. 118.)

Mikor elszomorítottak minket, nem találtak meg téged...⁷¹ (12,12) ... Aki ez ellen (fordul), azt gyűlöld.⁷² Hut és Šiát⁷³ eltávolították. Az Igazság van veled, (mégis) lázadás az (12,13), amit adsz az országnak és a zavargás (v. zavargók) lármája. Íme, az egyik leüti a másikat. Áthágják, azt amit parancsolsz.⁷⁴

Ha három ember ment (12,14) az úton, (később már csak) kettőt lehet megtalálni.⁷⁵ Íme, a többség megöli a kisebbséget.

Szereti-e a pásztor a halált?⁷⁶ Parancsold meg hát a (13,1) válaszadást... (hiszen) az egyik gyűlöli a másikat... Megfogyatkoznak az alakjaik minden oldalon... Úgy cselekedtél, hogy ezt hoztad létre.

(13,2) Hazugságot mondanak neked. Az ország olyan, mint a *k:k*; növény.⁷⁷ Az embereket elpusztítják... Minden év lázadásban telik el. (13,3) Megölik az embert a (saját) háztetején, miközben virrasztania (kell), mintha határ(menti) házában (lenne). Az erős megmenti magát, élve marad...

(13,4) ... (A szolga!?) megy az úton, s (amíg) távolba (?) néz, elzárják az utat. (13,5) Megáll bánatosan, elveszik, ami rajta van, megízleli a bot verést, s megölik jogtalanul.⁷⁸ Ó, csak kóstolnál meg valamit (13,6) ebből a nyomorból, akkor [másként] mondanál [mindent]...

IV

A szerző kora nyomorúságával a óbirodalom idealizált képét állítja szembe majd újra a jelen állapotának ismertetésére tér át.

(13,9) ... [Oly] szép [azonban az,] mikor a hajók folyón felfelé utaznak ...

(13,11) [Oly] szép [azonban az,] mikor behúzzák a hálót, s összekötik a madarakat⁷⁹ ...

(13,12) ... Oly szép azonban az, mikor az emberek karjai piramisokat építenek (13,3), tavakat ásnak, hogy ligeteket telepítsenek fákból az istenek számára.

Oly szép azonban az, mikor az emberek ittasak, mikor ... (13,14) isznak és a szívük vidám.

Oly szép azonban az, mikor ujjongás van a szájakban, a kerületek előkelői állnak, és nézik az ujjongókat. (14,1) a házukban. Finom *h:tjw* vászonba vannak öltözve, megtisztálkodva, ... megerősített szívvel. (?)

Oly szép azonban az, mikor az ágyak (14,2) ki vannak tömve, ... (14,3) ... s zárt ajtó van azon, aki bokorban alszik.⁸⁰

Oly szép azonban az, mikor a finom *p:kt* vászon ki van terítve újév (?) napján⁸¹ ...

⁷¹ Ipu most újra az uralkodóhoz fordul.

⁷² T. i. a forradalom ellenségeit.

⁷³ Hu a kimondott szó, Šia a «felismerés» istene. A szerző képletesen azt akarja kifejezni, hogy szerinte az uralkodó minden megfontolás nélkül cselekszik.

⁷⁴ Az uralkodó tehát Ipu szerint az igazság eszményi céljáért küzdő, jóindulatú, de tehetetlen ember.

⁷⁵ T. i. a két együtt menő ember megöli az egyedül haladót.

⁷⁶ A pásztor = az uralkodó.

⁷⁷ Gyűlékony növény.

⁷⁸ Ismétlés.

⁷⁹ A szerző a békés munka eszményi képét vetíti hallgatója elé.

⁸⁰ A jó közbiztonság éppenúgy megvédte azelőtt a szabadban alvót, mint egy zárt ajtó.

⁸¹ Sajnos nem lehet megállapítani, hogy mire céloz a szerző.

(14,13) ... A núbiaiak így szólnak: «mi intézzük a védelmeteket.» megsokszorozzák a haderőket az íjász nép⁸² távoltartására. «Timehukból⁸³ áll? (14,14) Ismét megcsináljuk!» (Milyen jóindulatúak a *m d³*)⁸⁴ Egyiptommal! (Közben pedig) hogyan van az, hogy minden ember (egyiptomi) megöli a testvérét? Az ifjúsági csapat (15,1), melyet magunknak szerveztünk, íjakká⁸⁵ lett, s azon van, hogy szétrombolja az (házáját), ahol keletkezett, megismertette a beduinokat az ország jellegével. (15,2) (Hajdan) azonban az összes pusztalakók félték tőle ...

(15,13) ... Ez az, amit Ipu, a Főrangú mondott, mikor válaszolt őfelségének, a mindenség urának ...⁸⁶

V

A következő, sajnos nagyon töredékes rész talán a VI. dinasztia bukását mesélte el. A szóbanforgó öreg ember esetleg II. Phiops fáraó lehet. Természetesen a szöveggel kapcsolatos annyi más «megállapításhoz» hasonlóan, ez is csak hipotézis.

(16,1) ... «Volt egy ember, aki aggastyánná lett, mielőtt meghalt. A fia (még) tudatlan gyermek volt ... (16,2) ... (Még) nem nyitotta meg a száját, hogy beszéljen (?) hozzátok. Halálnak halálával ragadtátok el őt ...

Fordította és bevezetéssel ellátta:

KÁKOSY LÁSZLÓ

⁸² Idegen nép.

⁸³ Ti. az ellenség. A timehuk = líbiai törzs.

⁸⁴ Nubiai néptörzs. Később a rendőrök szerepét töltötték be Egyiptomban. Az országot tehát a barbárokknak kell megvédeni!

⁸⁵ Értelem: az ifjúsági csapatok az «íjak»-hoz, tehát az idegenekhez pártoltak át.

⁸⁶ A mindenség ura címet aránylag ritkán alkalmazták az uralkodóra. Lehet, hogy itt irónikus értelemben szerepel.